

ctus secundum suam naturam agens sponte ad assensum inclinatur.

THESIS X^a

I Spectata sola exclusione formidinis erroris, gradus certitudo non admittit. II Spectata vero intensitate assensus, atque adeo fundamento exclusionis formidinis, gradus admittere potest.

DEMONSTRATIO I. PARTIS. Gradus consistunt in maiori, vel minori perfectione intra eandem speciem; unde quod capax est maioris, minorisve perfectionis in sua specie; gradus admittere potest. Iam vero certitudo duobus continetur, altero quod negativum est, et est *exclusio formidinis erroris*: altero quod est positivum, et est *intensitas assensus*, sive propensio, qua mens veritatem complectitur. Porro quoad exclusionem formidinis erroris, gradus certitudo non capit. Etenim exclusio formidinis negatio quaedam est, et consistit in indivisibili: scilicet aut est tota formido exclusa, aut non tota; si non tota, nondum habetur exclusio formidinis: si tota, nulla amplius superest formido excludenda; ideoque nequit exclusio formidinis esse maior, vel minor; ergo.

DEMONSTRATIO II. PARTIS. Intensitas assensus est res positiva, et dependet a vi, quam *motiva certitudinis* in mentem exerunt, extorquendo assensum. Iam vero res positiva per se gradus habere potest: et vis motivorum certitudinis potest esse maior, vel minor. Sane veritates per se immediate evidentes, eo quod sunt cognoscibiles magis, maiorem vim prae aliis in intellectum exercent. Veritates necessariae absolute maiorem item vim exercent, quam necessariae hypotheticae; quia illae sunt magis necessariae, sive immutabiles. Veritas nota pluribus motivis completis, et per se singillatim persuadentibus, maiorem vim habet, quam cum paucioribus motivis solum est manifesta: ergo.

Iam vero motiva assensus, quae intensitatem eiusdem determinant, sunt quoque ratio sive fundamentum exclusionis formidinis. Quatenus igitur fundamentum exclusionis formidinis spectatur, certitudo gradus habere potest.

CAPUT II.

De fontibus certitudinis

Cum in tuto sit positum nos aliquid certi cognoscere, et sit declarata indoles certitudinis; sequitur ut speciatim aperiamus fontes, ex quibus intellectus cognitiones certas haurire potest. Fontes enim certarum cognitionum, sive veritatis, dicuntur *ea media, quibus intellectus acquirit veras, et certas cognitiones rerum, quae iisdem mediis quodammodo continentur*. Inde fit ut per huiusmodi media res verae sistantur praesentes intellectui. Quatuor porro sunt hi fontes, nempe *sensus intimus, sensus externi, ideae, auctoritas*. De his singillatim.

THESIS XI^a

I Omnes actus sensitivi ordinis et rationalis comitatur sensus intimus, quo homo sentit se operari; II qui sensus distinguendus est a conscientia. III Porro in eodem sensu intimo aliquod fundamentum habet certitudo subiectiva; IV et iudicia immediata intellectus reflectentis supra interna facta errori obnoxia esse non possunt.

DEMONSTRATIO I. PARTIS. Actus omnes subiecti cognoscentis dicuntur modificationes eiusdem, quia subiectum ipsum afficiunt, atque solent appellari quoque facta interna. Iam vero *sensus intimus*, si spectetur ut facultas, est ea dispositio subiecti cognoscentis, qua proprias modificationes experiri potest ut suas: si spectetur ut actus, est ipsa experientia, quam subiectum habet suae modificationis, vel est sensibilis praesentia actus subiecto eundem efficienti. Tuemur autem sensum intimum locum habere in ordine sensitivo, et rationali.

Exsistentia eiusdem nequit in dubium revocari. Etenim primo instituta analysi sensationis, aut cogitationis, aut ap-

petitionis, liquet in ea contineri quoque hoc elementum, nimirum quod qui sentit, aut cogitat, aut appetit, sibi tribuat, suumque esse sentiat actum quem ponit. Et sane si sensus iste non supponatur, nulla intellectualis cognitio de huiusmodi factis internis locum habere potest. Nam ut intellectus ea facta apprehendat, et de iis iudicet, non satis est ut ea subiecto cognoscenti sint immediate realitate sua praesentia; quidquid enim sit de aliis intellectibus, certum est intellectum humanum non intueri immediate ea, quae in ipso sunt; neque enim seipsum suamque essentiam, qua nihil intimius illi est, immediate videt. Ut ergo intellectus super ea reflectat, necesse est ut subiectum cognoscens prius ea sentiat, sive ut factum ipsum modificationis internae sit experimentaliter subiecto cognoscenti praesens, quo sensu posito determinatur mens ad ea cognoscenda. In hac enim re quoque valet sententia illa: *nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu.*

Itaque si intellectus potest reflectere, et reapse reflectit super plures actus sensationis, cognitionis, appetitus, certum esse debet quod respectu horum adest sensus intimus; atqui si is adest quoad aliquos actus, dicendus est adesse quoad omnes, etsi reflexio mentis desit. Sane causa cur ipse existat, non est causa libere agens, sed necessario: causa autem necessario agens, in iisdem adiunctis semper idem agit: adiuncta vero in quibus ea causa agit, est operatio quaedam animi sive sensus, sive intellectus, sive appetitus: ergo quoties talis operatio adest, habetur sensus intimus, sive interior experientia illius operationis.

Et re quidem vera, re penitus spectata, liquet necesse esse ut actu *sentiens*, vel *intelligens*, vel *appetens* experiatur, cum agit, actum suum, sive exercitium suae facultatis. Nam sentiens vel intelligens est ens cognoscitivum, quod proinde sentire potest, h. e. aliquid experi. Ut autem actu sentiat, requiritur praesentia alicuius facti, quo a statu potentiae ad actum sentiendi transeat; et hoc posito sentit necessario, quia hic actus non est liber. Iam vero ipsa operatio est aliquod factum, quod sentiri potest, et est

id quo formaliter transit operans a potentia ad actum: ergo ipsa operatio sive actus sentiri debet.

Quia vero appetitus non est sine cognitione, imo est intrinsece actus entis cognoscitivi, quod appetit quae cognoscit, et cognoscit id quod appetit; hinc quod de actu sensationis et intellectionis dictum est, pariter de actu appetitus sive sensitivi, sive rationalis est affirmandum.

Itaque actus sensus intimi est elementum essenziale cuiuscumque actus ordinis cognoscitivi: et sicut de essentia actus est, ut cum a facultate elicitur, feratur in aliquid, ita quoque de eius essentia est, ut obiective se manifestet subiecto agenti, in qua manifestatione actus sensus intimi continetur.

Porro ex dictis patet existentiam sensus intimi in nobis non demonstrari ex eo quod sumus agentes, sed ex eo quod sumus entia cognoscitiva. Et sane non oportet causam, quatenus causa est, sentire suam operationem: et cum ipse sensus intimus sit cognitio quaedam, non nisi in cognoscendis locum habere potest.

Huius autem sensus intimi ut indoles magis declaretur, advertatur 1° per ipsum referri aliquod factum, nempe modificationem in subiecto existentem, non abstracte conceptam, sed in concreto apprehensam; non enim est cognitio intellectiva, sed experimentalis; ideoque cum modificatione referri quoque obiectum eius. 2° Hinc rursus licet sensus intimus factum referat tantummodo, quia tamen refert factum determinatum, et est per se intrinsecus cuicumque operationi, qua talis est, hinc testatur simul eius naturam genericam, e. g. quod sit actus visionis, imaginationis, volitionis, etc.; atque refert intrinsecum modum quo ponitur, qui et ipse est aliquod factum, e. g. quod necessario fit, vel libere. 3° Actus sensus intimi non distinguitur realiter ab actibus qui sentiuntur; sed tantum ratione: scilicet cum vivens actum suum sentit, experientia haec sui actus non est realiter nisi ipse actus obiective praesens sentienti, vel cogitanti, vel appetenti: si enim alius actus requireretur, hic quoque rursus sentiri deberet sensu intimo, qui si ab illo primo actu sup-

ponitur distinctus, eadem ratione ab hoc etiam distinctus dicendus erit; et sic ibimus in infinitum.

Quapropter 4° sensus intimus, spectatus etiam ut facultas, non est facultas quaedam distincta ab aliis; sed haec subiecti dispositio sentiendi suos actus est intrinseca omnibus facultatibus, sive inest subiecto pro quacumque sua facultate; quo fit ut earum actus omnes, etiam facultatis appetitivae, cuius actus cum cognitione, et ex cognitione semper elicitur, sint subiecto praesentes. 5° Cum ergo sensus intimus omnes modificationes animi testetur, ac proinde eas quoque quae spirituales sunt, cur appellatur sensus? Nimirum non ideo dicitur sensus, quia res sensibiles aut materiales refert, sed quia *facta* solum testatur: perceptio vero factorum cum experimentalis est, sensus potius quam cogitatio, aut quid aliud vocatur.

DEMONSTRATIO II. PARTIS. Animus noster, eo quod intelligens est, potest quod sentit cognoscere, adeoque iudicare: hinc cum facta interna sentiat, reflectere super illa potest; reflectens autem elicit actum reflexionis psychologice, qui conscientia dicitur, et definitur: *cognitio intellectualis reflexa internorum factorum prout sunt affectiones subiecti, quae per sensum intimum fiunt animo praesentes.*

Itaque animus per reflexionem percipiens factum internum, resolvit illud in ideas subiecti et praedicati, quas iterum componit actu iudicii.

Quare discrimina sensum intimum inter et conscientiam haec sunt: 1° Sensus intimus est primitiva quaedam animi, sive subiecti cognoscentis dispositio passive potius se habens quam active, vi cuius omnis actus sensitivae aut intellectivae partis est ei experimentaliter praesens: conscientia vero est solius intellectus, et active potius se habet, praesertim cum completur actu iudicii.

2° Sensus intimus exhibet tantum factum experimentaliter: conscientia illud apprehendens elevat ad ordinem idealem, et formam iudicii seu propositionis ei tribuit.

3° Sensus intimus comitatur omne exercitium faculta-

tum sensitivarum, et rationalium, eique est essentialis; conscientia non est essentialis animae, nec semper adest.

4° Sensus intimus est fons, e quo interna facta animus cognoscit: conscientia est actus animi ea cognoscentis.

DEMONSTRATIO III. PARTIS. Nulla certitudo subiectiva constare sibi potest, nisi intellectus conscius sibi sit se percipere motiva veritatis. Atqui quod percipiat motiva veritatis est factum aliquod internum, et hoc factum sensus intimus refert; ergo testimonium sensus intimi est fundamentum aliquod certitudinis subiectivae.

Quapropter si dubitare liceret de huiusmodi testimonii veritate, nulla posset haberi amplius certitudo subiectiva.

Diximus *fundamentum aliquod*; nam eatenus fundamentum est, quatenus manifestat factum perceptionis: at veritas rei manifestatae non innititur ipsi tanquam motivo mediato aut fundamento, sed innititur ut fundamento principio contradictionis. Ergo certitudo ipsa principii contradictionis, prout requirit manifestationem eiusdem menti, innititur sensui intimo, sicut veritas facti interni; prout autem iudicio exprimitur, innititur principio contradictionis.

DEMONSTRATIO IV. PARTIS. Iudicium conscientiae, quod intellectus profert, cum facta sensus intimi apprehendit, duplex esse potest: *immediatum*, vel *mediatum*. *Immediatum* est, cum iudicium affirmat illud idem, quod subiectum in se experitur; *mediatum* est, cum affirmat id, quod ex priore iudicio ratiocinando colligitur. Dicimus autem *immediatum* esse immune ab errore.

Sane si in immediatis conscientiae iudiciis error esse posset, id ex eo foret quod affectionem, quam sensus intimus mihi renuntiat, eo ipso tempore, quo renuntiat, possem non habere: atqui hoc implicat manifestam contradictionem. Nam sentire aliquam affectionem, quod est eam a sensu intimo renuntiare, et illam habere identica plane sunt; quocirca in hac re ipsa apparentia est realitas: ergo.

Corollaria. 1° Ergo cum certitudo sit dos iudicii, ideoque actus intelligentis, certitudo existentiae propriae, suarum-

que affectionum non nisi in ente intelligente reperiri potest per conscientiam.

2° Ergo sensus intimus per se refert facta quae sunt, non eorum absentiam, et quidem facta praesentia h. e. cum ipse adest.

3° Ergo licet sensus intimus referat impressionem aliquam sensibilem, sive cognitionem mentis *confusam*, cum reapse confusa est, non enim refert nisi quod est; non refert tamen *confuse*, cum ipsam referat distinctam ab aliis.

4° Ergo licet sensus intimus omnibus internis factis manifestandis non sit par, ex. gr. factis vitae vegetativae, sequitur quidem non pro omnibus factis internis haberi sensum intimum; non tamen sequitur testimonium eius esse fallax pro his quae refert.

5° Ergo distinguenda sunt haec duo: sentire modificationem suam, et illam advertere. Illud enim semper adest, hic actus est mentis reflectentis, qui non semper adest.

6° Ergo distinguendus est sensus intimus ex. gr. cogitationis, aut imaginationis phantasticae ab ipsa cogitatione, aut imaginatione obiective spectata, et a iudicio quod eas sequitur. Sensus enim intimus ex. gr. refert quidem somniantibus, et amentibus eos quaedam concipere, et imaginari, quamvis testimonium hoc non advertant, quia non reflectunt: at non refert eos esse tales quales ipsi concipiunt vel imaginantur, vel iudicant.

7° Ad modificationes eas quod spectat, quae per sensus habentur, et permanentes sunt, quaeque licet durent, non amplius referri videntur a sensu intimo; dicendum est, quod vel sensatio quidem directa habetur, sensusque intimus eius, deest tamen reflexio mentis seu conscientia; vel deest ipsa sensatio. Pro hac enim non sufficit praesentia obiecti, et eius qualiscumque actio in organum, sed certa huius immutatio postulat; cum autem semel immutatum est, ut oportet, organum, si immutatio haec materialis perseverat, fieri potest ut actio obiecti perdurans non amplius valeat determinare sensum ad actum sensationis; quia mutatio succedens organi non est qualis prior, eo quod ipsum organum alio

modo iam se habeat; et idcirco non est talis mutatio, qualis pro ea sensatione postulat.

8° Ad dolorem eum, qui in amputatis dicitur identidem sentiri in parte abscissa, fallente scilicet, ut aiunt, sensu intimo; dicendum est, quod vel imaginatio vehemens doloris praeteriti accipitur ut praesens: vel dolor praesens, quia similis dolori praeterito, cum eo a mente confunditur.

Doctrina tradita de sensu intimo, licet a recentioribus forte expolita magis, veteribus tamen, ad summam quod spectat, debetur. Sane docebant veteres sentientem sentire actum externae sensationis, dum obiectum sentit; quem sensum actus sui tribuebant speciali facultati h. e. *sensui communi*, « a quo percipiuntur actiones sensuum, sicut cum aliquis videt se videre » inquit S. Thomas I. p. q. LXXVIII a. 4. ad 2^m, qui tamen sensus actionis suae ipsi sensui quoque obiectum percipienti tribuebatur « Visus primo dirigitur in colorem, sed in actum visionis suae non dirigitur nisi per quamdam reditionem, dum videndo colorem videt se videre » ait idem Thomas q. X de Veritate a. 9. Porro si id de actibus sensuum externorum affirmatur, de actibus quoque ceterorum sensuum, ac facultatum cognoscitivarum affirmandum est, atque id censuisse veteres tenendum est. « Ista reditio incomplete quidem est in sensu, complete autem in intellectu, qui reditione completa redit ad cognoscendam essentiam suam » inquit ibid. S. Doctor. Nimirum intellectus cognoscens actum suum acquirit notitiam quoque essentiae sui ipsius, et animae; quae quidem sensus non assequitur. Itaque doctrina est veterum sensum sentire actum suum dum sentit: « quoniam sentimus nos videre et audire, oportet ut visu sentiamus eum videre, aut alio sensu » ait Aristoteles III de Anima c. 2. Ex qua doctrina colligitur ceteros quoque actus ordinis cognoscitivi sentiri a nobis, h. e. nos illos experiri. Discrimen ergo si quod est inter doctrinam veterum, et eam, quae a nobis tradita est, positum est in distinctione principii sensus intimi a ceteris facultatibus quoad ordinem sensitivum; quod quidem discrimen pendet ab alia quaestione, de distinctione nempe po-